
**UNIVERZITET U KRAGUJEVCU
AGRONOMSKI FAKULTET U ČAČKU**

**Dragutin A. Đukić, Aleksandar M. Semenov,
Mitar V. Lutovac, Leka G. Mandić,
Galina A. Iutinska, Valentin S. Podgorski**

**ZEMLJIŠNI EKOSISTEMI -
ZAGAĐENJE I OČIŠĆENJE**

Čačak, 2020.

**Dragutin A. Đukić, Aleksandar M. Semenov, Mitar V. Lutovac
Leka G. Mandić, Galina A. Iutinska, Valentin S. Podgorski**

ZEMLJIŠNI EKOSISTEMI - ZAGAĐENJE I OČIŠĆENJE

Recenzenti:

prof. dr Ljiljana Čomić, dr Marijana Pešaković, dr Nastasija Mrkovački

Kompjuterska obrada i slog: *prof. dr Leka Mandić*

Izdavači:

*Univerzitet u Kragujevcu, Agronomski fakultet u Čačku i
Balkanski naučni centar Ruske akademije prirodnih nauka, Beograd*

Za izdavača: *prof. dr Tomo Milošević; Akademik prof. dr Mitar Lutovac*

Štampa: *Štamparija „SAJNOS” DOO., Novi Sad*
Štampano u 300 primeraka

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
502.521:504.5
502.174:502.521

ZEMLJIŠNI ekosistemi - zagađenje i očišćenje / Dragutin A. Đukić ... [et al.]. - Čačak : Univerzitet u Kragujevcu, Agronomski fakultet ; Beograd : Balkanski naučni centar Ruske akademije prirodnih nauka, 2020 (Novi Sad : Sajnos). - 628 str. : ilustr. ; 25 cm

Slike autora. - Tiraž 300. - Biografije autora: str. 623-628. - Bibliografija uz svako poglavlje.

ISBN 978-86-87611-77-1 (AFČ)

1. Ђукић, Драгутин, 1952- [аутор]

а) Земљиште -- Загађење б) Земљиште -- Ремедијација

COBISS.SR-ID 17344521

Odlukom Nastavno naučnog veća Agronomskog fakulteta u Čačku br. 2753/5-XXII od 05. 12. 2019. godine odobreno je izdavanje monografije "Zemljišni ekosistemi – zagađenje i očišćenje"

Štampanje monografije pomoglo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	9
DEO I – ZEMLJIŠTE KAO ŽIVOTNA SREDINA MIKRO-ORGANIZAMA	11
Glava 1. BIOGEOCENOTIČKE FUNKCIJE ZEMLJIŠTA, NJE-GOVA BIOLOŠKA KOMPONENTA I EKOLOŠKE VEZE MIKROORGANIZAMA	13
Biotička komponenta zemljišta	16
Ekološke veze mikroorganizama	20
Glava 2. MIKROBNE CENOZE ZEMLJIŠTA I PRINCIPI NJIHOVE ORGANIZACIJE	31
2.1. Mikrobne cenoze kao komponente prirodnih ekosistema	31
2.2. Konceptija organizacije mikrobne cenoze zemljišta	36
2.3. Prostorna struktura mikrobne cenoze	37
2.4. Taksonomska struktura mikrobne cenoze	41
2.5. Funkcionalna struktura mikrobne cenoze	54
Glava 3. ZEMLJIŠTE KAO ŽIVOTNA SREDINA MIKROORGANIZAMA, NJEGOV SASTAV I ENDEMSKI ZNAČAJ	61
3.1. Sastav zemljišta	64
3.2. Endemski značaj zemljišta	66
3.3. Zemljište kao faktor prenošenja infektivnih i parazitskih bolesti	67
Glava 4. HIGIJENSKI I EPIDEMIOLOŠKI ZNAČAJ ZEMLJIŠTA	69
4.1. Zemljište kao prirodna sredina za dekontaminaciju otpada	71
4.2. Higijensko normiranje egzogenih hemijskih materija u zemljištu	71
4.3. Kvantitativni i kvalitativni sastav zemljišnih mikroorganizama	75
4.4. Sanitarna ocena zemljišta na osnovu mikrobioloških pokazatelja	77
4.5. Sakupljanje tečnog komunalnog otpada	81
4.6. Etape prečišćavanja otpadnih voda	81
Literatura	83
Deo II – SANITARNO-MIKROBIOLOŠKA ISPITIVANJA ZEMLJIŠTA	89
Glava 1. RAZVOJ POGLEDA NA ULOGU ZEMLJIŠTA U ŠIRENJU INFEKTIVNIH OBOLJENJA	89
Glava 2. MIKROBNE ASOCIJACIJE NEZAGAĐENIH ZEMLJIŠTA	101
2.1. Specifične osobine mikroorganizama različitih tipova zemljišta	101
2.2. Faktori koji regulišu sastav zajednica zemljišnih mikroorganizama	118
Literatura	122

Deo III – MIKROORGANIZMI KAO POKAZATELJI ZAGAĐENJA ZEMLJIŠTA	127
Glava 1. MIKROBNE ASOCIJACIJE ZAGAĐENIH ZEMLJIŠTA	129
1.1. Mikrobne zajednice u zemljištu naselja i uticaj polutanata na njihovu populaciju	129
1.2. Preživljavanje patogenih bakterija u zemljištu (na primeru <i>Coxiella burnetii</i> i amebo-rezistentnih bakterija)	140
Glava 2. SAPROFITNI MIKROORGANIZMI KAO POKAZATELJI ZAGAĐENOSTI ZEMLJIŠTA	147
2.1. Promena sastava saprofitnih bakterija pri zagađenju zemljišta	147
2.2. Dinamika brojnosti saprofitnih mikroorganizama zagađenih zemljišta u procesu njihovog samoočišćenja	150
2.3. Brojnost saprofitnih bakterija u zagađenim zemljištima	155
2.4. Nitrifikacioni proces kao pokazatelj procesa samoočišćenja zemljišta	159
Glava 3. TERMOFILNI MIKROORGANIZMI KAO POKAZATELJI ZAGAĐENJA ZEMLJIŠTA	161
3.1. Termofili i njihovo nalaženje u prirodi	161
3.2. Termofilni mikroorganizmi u fekalijama čoveka i životinja	163
3.3. Termofili u stajnjaku i kompostu	166
3.4. Širenje termofilnih mikroorganizama u zemljištima	168
3.5. Razmnožavanje termofilnih mikroorganizama u zemljištima	171
3.6. Termofilni mikroorganizmi i ocena sanitarnog stanja zemljišta	173
Glava 4. BAKTERIJE GRUPE CREVNOG ŠTAPIĆA KAO POKAZATELJI SANITARNOG STANJA ZEMLJIŠTA	177
4.1. Osnovne osobine bakterija grupe crevnog štapića	177
4.2. Širenje bakterija grupe <i>coli</i> u fekalijama čoveka i životinja	181
4.3. Sastav vrsta bakterija grupe <i>coli</i> koje se nalaze u zemljištu	184
4.4. Samoočišćenje zemljišta od bakterija crevne grupe	193
4.5. Uticaj organske materije unesene u zemljište i biljaka na preživljavanje bakterija crevne grupe	200
Glava 5. SANITARNO-INDIKATORSKI ZNAČAJ ENTEROKOKI I <i>Cl. perfringens</i>	205
5.1. Enterokoki kao pokazatelji zagađenja zemljišta	205
5.2. <i>Clostridium perfringens</i> kao indikator fekalnog zagađenja zemljišta	207
Glava 6. STEPEN ZAGAĐENOSTI ZEMLJIŠTA I NJEGOVA SANITARNA OCENA NA OSNOVU TITRA BAKTERIJA CREVNE GRUPE I <i>Cl. perfringens</i>	215

Glava 7. IZAZIVAČI CREVNIH INFEKCIJA U ZEMLJIŠTU	223
7.1. Toksinogeni i patogeni mikroorganizmi u zemljištu	223
7.2. Bakterije roda <i>Salmonella</i> u zemljištu	224
7.3. Bakterije roda <i>Shigella</i> u zemljištu	231
7.4. Bakterije rodova <i>Salmonella</i> i <i>Shigella</i> u zemljištu polja natapanja	241
7.5. Vibriion kolere u zemljištu	245
Glava 8. IZAZIVAČI TROVANJA HRANE I KRME U ZEMLJIŠTU	249
8.1. <i>Clostridium botulinum</i> u zemljištu	249
8.2. Bakterije – izazivači prehrambenih toksičnih infekcija i intoksikacija u zemljištu	258
8.3. Izazivači mikotoksikoza čoveka i životinja u zemljištu	262
Glava 9. PATOGENE KLOSTRIDIJE U ZEMLJIŠTU	267
9.1. Izazivači tetanusa	267
9.2. Izazivači gasne gangrene	272
Glava 10. IZAZIVAČI ZOONOZA U ZEMLJIŠTU	279
10.1. Bacil crnog prišta u zemljištu	279
10.2. Preživljavanje izazivača bruceloze u zemljištu	288
10.3. Vitalnost izazivača tularemije u zemljištu	291
10.4. Vitalnost izazivača listerioza u zemljištu	292
10.5. Preživljavanje leptospira u zemljištu	295
10.6. Izazivač kuge u zemljištu	297
10.7. Izazivač sakagije u zemljištu	299
Glava 11. IZAZIVAČ TUBERKULOZE I NEKE DRUGEPATOGENE BAKTERIJE U ZEMLJIŠTU	301
Glava 12. PATOGENE GLJIVE I AKTINOMICETE U ZEMLJIŠTU	307
Glava 13. VITALNOST VIRUSA U ZEMLJIŠTU	311
Glava 14. PATOGENE AMEBE U ZEMLJIŠTU	317
Literatura	319
Deo IV – SANITARNA ZAŠTITA ZEMLJIŠTA	345
Glava 1. IZVORI, NAČINI I OBLICI ZAGAĐIVANJA ZEMLJIŠTA	347
Glava 2. OSNOVE SANITARNE ZAŠTITE ZEMLJIŠTA	351
2.1. Primena savremenih smetlišta i kompostiranja u detoksikaciji smeća	353
2.2. Prerada smeća u fabrikama	359
2.3. Detoksikacija otpadnih voda i tečnog otpada	364

2.4. Antiepidemijske mere u sanitarnoj zaštiti zemljišta	372
2.5. Sanitarna i antiepidemiološka kontrola i zaštita zemljišta	376
2.6. Sanitarna zaštita zemljišta i čišćenje naseljenih mesta	378
2.7. Čišćenje i detoksikacija zemljišta	379
Literatura	380
ZAKLJUČAK	383
Deo V – PREČIŠĆAVANJE ZAGAĐENIH ZEMLJIŠTA	385
UVOD	387
Glava 1. OSNOVNI FAKTORI KOJI UTIČU NA IZBOR NAČINA REMEDIJACIJE ZEMLJIŠTA	389
Glava 2. KLASIFIKACIJA METODA I TEHNOLOGIJA REMEDIJACIJE	399
Glava 3. NEBIOLOŠKE METODE I TEHNOLOGIJE REMEDIJACIJE	401
3.1. Metode <i>ex situ</i> i <i>on site</i>	401
3.1.1. Izvlačenje i zakopavanje	401
3.1.2. Fiksiranje i stabilizacija	401
3.1.3. Frakcionisanje	403
3.1.4. Izdvajanje zagađenja	406
3.1.5. Termička obrada	408
3.1.6. Destruktivno prečišćavanje	411
3.2. Metode <i>in situ</i>	416
3.2.1. Lokalizacija zagađenja	417
3.2.2. Ispiranje i oduvavanje	427
3.2.3. Termička obrada	434
3.2.4. Barijere	438
3.2.5. Destruktivno prečišćavanje	443
3.2.6. Elektrokinetička obrada	444
Glava 4. BIOLOŠKE I KOMBINOVANE METODE	447
4.1. Samoprečišćavanje (prirodno iscrpljivanje - razgrađivanje)	447
4.2. Biostimulacija <i>in situ</i>	450
4.3. Bioaugmentacija	462
4.4. Biokoncentrovanje i lokalizacija	466
4.5. Biomobilizacija i bioekstrakcija	468
4.6. Reakciono-aktivne biološke barijere	469
4.7. Obrada u naslagama, kamarama, nasipima i kompostiranjem	471
4.8. Obrada u bioreaktorima	474
4.9. Kombinovani i hibridni procesi	477

Glava 5. SPECIJALIZOVANI BIOPREPARATI	479
5.1. Biopreparati i njihovo dobijanje	479
5.2. Biopreparati za eliminaciju zagađenja	483
5.3. Biopreparati za rekultivaciju teritorija i obnavljanje plodnosti zemljišta	504
Glava 6. FITOREMEDIJACIJA	515
6.1. Primena algi i viših biljaka u prečišćavanju zagađenih zemljišta i voda	515
6.1.1. Specifičnosti akumulacije i transformacije zagađenja od strane biljaka i algi	515
6.1.2. Metode prečišćavanja i detoksikacije zagađenih sredina uz primenu algi i biljaka	524
6.1.3. Fitoekstrakcija	526
6.1.4. Fitotransformacija, fitodegradacija, fitoisparavanje	533
6.1.5. Rizosferna bioremedijacija	537
6.1.6. Fitostabilizacija	540
6.1.7. Fitozaštitne barijere	541
6.1.8. Izolacioni biljni pokrivač	542
6.1.9. Rizofiltracija	544
6.1.10. Polja natapanja	545
6.1.11. Izbor i putevi usavršavanja fitometoda za prečišćavanje prirodnih sredina	546
6.1.12. Smisao praktičnih mera pri izvođenju fitoremedijacije	549
6.1.13. Troškovi fitoremedijacije	555
Deo VI – PRIMENA MIKROBNE BIOTEHNOLOGIJE U ZAŠTITI ŽIVOTNE SREDINE	557
Glava 1. EKOLOŠKI ASPEKTI MIKROBIOLOŠKE BIOTEHNOLOGIJE	561
1.1. Ekološka situacija u svetu i uloga mikrobiološke biotehnologije u njenom poboljšanju	561
1.1.1. Ekološka situacija u svetu	561
1.1.2. Karakteristike otpada prerađivačke industrije	565
1.1.3. Uloga mikrobiološke biotehnologije u zaštiti i popravci biosfere	567

Glava 2. BIOLOŠKA ALTERNATIVA MINERALNIM ĐUBRIVIMA I PESTICIDIMA I MIKROBIOLOŠKA RAZGRADNJA POTENCIJALNIH I STVARNIH KSENOBIOTIKA	571
2.1. Biološke alternative hemiskim pesticidima i mineralnim đubrivima	571
2.1.1. Mikroorganizmi kao alternativa hemijskim pesticidima	571
2.1.2. Biološka fiksacija atmosferskog azota kao alternativa azotnom mineralnom đubrivu	578
2.1.3. Mikrobna solubilizacija fosfata	583
2.1.4. Kompleksni bakterijski preparati	585
2.2. Biološko prečišćavanje otpadnih voda	589
2.2.1. Aerobni procesi prečišćavanja otpadnih voda	589
2.2.2. Anaerobni procesi prečišćavanja otpadnih voda	591
2.3. Obrada čvrstog otpada	594
2.4. Kompostiranje	598
2.5. Biokonverzija nedeficitnih obnovljivih biljnih sirovina	602
2.6. Mikrobiološka detoksikacija ksenobiotika	606
2.7. Mikrobiološka razgradnja nafte i njenih proizvoda	611
Literatura za delove V i VI	615